

розв'язані проблеми ліквідації залежності від імпорту нафтових енергоносіїв і значного росту забезпечення населення країни продовольством.

6. У новому, власному джерелі енергії вбачається радикальний шлях подолання залежності від імпортованих енергоносіїв.

Проаналізовано сучасні особливості і теоретично обґрунтовано глобальні перспективи й контури взаємодії економіки, енергетики та екології.

Проанализированы современные особенности и теоретически обоснованы глобальные перспективы и контуры взаимодействия экономики, энергетики и экологии.

An article analyzes current peculiarities, and provides theoretical substantiation and outline of global perspectives of interrelation of economics, energetics and ecology.

*

Р.І. РУДИК, кандидат сільськогосподарських наук
Т.Ю. ПРИЙМАЧУК, **Т.М. РАТОШНЮК**, кандидати економічних наук
Т.Ю. СІТНИКОВА, науковий співробітник
Т.А. ШТАНЬКО, молодший науковий співробітник
Інститут сільського господарства Полісся НААН

Експортно-імпортні операції на ринку хмелепродукції

Розвиток галузі хмелярства в Україні характеризується чергуванням циклів піднесення і спаду, викликаних різними соціально-економічними умовами. Посилення останніми роками світових глобалізаційних процесів торкнулося й хмелярської галузі, що проявилось у масовому проникненні на український ринок хмелепродуктів за демпінговими цінами, послаблюючи при цьому конкурентні переваги вітчизняної продукції та створюючи передумови для безробіття¹.

Нині хміль дедалі знаходить своє застосування в медицині, парфумерії, харчовій, інших промислових галузях, проте основна його цінність полягає в тому, що він є незамінною сировиною для виготовлення пива.

Хмелярством у світі займаються понад 30 країн, проте на десятку країн-лідерів припадає 93,5% світового виробництва хмелю. Найбільшими виробниками є США, Німеччина, Китай, Чехія й Польща. Питома вага

цих країн у структурі виробництва α -кислот останніми роками становить близько 90%. Тому і виробництво, й експорт хмелепродукції значною мірою концентровані. Ці країни є не лише найбільшими виробниками, але і найбільшими імпортерами хмелю на територію України.

Вагомий внесок у вивчення та дослідження різних аспектів функціонування галузі хмелярства зробили такі видатні вчені, як: Р.С. Басун, А.О. Годований, І.С. Єжов, В.В. Зіновчук, М.Г. Ковтун, М.Ю. Костриця, І.П. Куровський, О.Я. Стойко, В.М. Федорець, А.С. Шабранський.

Мета статті – висвітлити питання функціонування ринку хмелепродукції в Україні та проаналізувати експортно-імпортні операції на ньому.

Після тривалого дефіциту хмелепродуктів на світовому ринку (1996-2006 рр.), для задоволення зростаючого попиту хмелярі розширили світові площі насаджень хмелю до сучасних запитів пивної індустрії. Однак

¹ Інноваційний шлях розвитку хмелярства / за ред. акад. НААН Ю.І. Савченка. – Житомир: «Рута», 2011. – 112 с.

виправлення ситуації з дефіцитом швидко обернулося значним перевиробництвом. Останній баланс α -кислот показав рекордні лишки перехідних запасів: на 2009 рік – +2608 т, 2010 – +3382 та 2011 рік – +1753 т, що становить близько 45% світової річної потреби в α -кислотах¹.

Така ситуація змусила хмелярів світу вдатися до швидкого збалансування ринку, тому вже у 2010 році було зменшено обсяги виробництва хмелю². Так, частка США у виробництві α -кислот знизилася на 6,7% (з 45,3 до 38,6%) через скорочення площ на 3372 га під високосмольними сортами. Питома вага обсягів виробництва хмелю в Німеччині зросла на 6,3% (з 29,8 до 36,1%), хоча площі зменшилися на 86 га. Як і раніше, на частку цих двох країн припадає 75% світових обсягів вирощеної продукції та найбільша частка укладених попередніх контрактів, завдяки чому саме ці дві країни визначають кон'юнктуру ринку світового хмелярства. У Польщі скорочення хмелеплантацій (-300 га) спричинило зменшення частки ринку на 1,4%, питома вага α -кислот хмелю китайського виробництва, незважаючи на значне скорочення площ (-521 га), зросла з 9,2 до 10,2%. Питома вага ринку Чехії у структурі світового виробництва не змінилася.

Україна також не стала винятком щодо прояву негативних наслідків недавнього перевиробництва хмелю у світі. Вагомі зміни у хмелярстві країни у 2010-2011 роках відбулися внаслідок зниження попиту на продукцію, що певною мірою було викликано також світовою кризою. Тенденція постійного, за останні сім років, поступового приросту валового збору шишок змінилася зниженням темпів розвитку галузі. Це перемістило Україну з сьомого на восьме місце у загальному переліку країн з найбільшими площами насаджень хмелю й на 13 місце за валовим збором продукції. За урожайністю хмелю Україна займає нині 19 місце у світі.

Наразі вітчизняний хміль, в основному, купують лише маленькі пивоварні заводи, яким належить 6% пивного ринку. Великі пивні компанії, або так звані пивні сім'ї – «Сан ІнБев» (34% ринку пива), «Карлсберг» (28%), належать іноземним власникам і працюють на сировині лише імпортного виробництва. ПАТ «Оболонь» (32% ринку) використовує у виробництві пива лише 25% вітчизняної хмелесировини, віддаючи перевагу новим сортам хмелю ароматичної та гіркої груп. Відсутність налагодженого збуту є чи не найбільшою проблемою хмелярів протягом останніх років, особливо при збільшенні світових обсягів вирощування.

Проте, незважаючи на потреби пивоварної галузі в хмелесировині, попит на вітчизняний хміль почав знижуватися. Перехідні запаси хмелю в Україні у 2009 році становили 300 т, 2010-му – 1500, у 2011 році – 200 т. Таке становище було спричинено відсутністю налагоджених каналів збуту, необхідного асортименту сортів і продуктів їх переробки, перевиробництвом α -кислот у світі, зменшенням норм їх внесення у пивну продукцію й ін., тому навіть та частина врожаю, що мала відповідну якість, не знаходила збуту.

Значне зниження попиту було зумовлено змінами рецептури пива, насамперед, зменшенням у ньому загальної гіркоти та забезпечення її лише за рахунок гірких сортів. Також обмежує збут хмелепродукції перехід пивоварів на використання виключно гірких сортів, їх екстрактів й ізосполук. Набула значного поширення практика використання тетра- і гідро- α -кислот, які мають значно більшу гіркоту порівняно з природною. Відмова пивоварів від застосування у рецептурі пива ароматичного хмелю значно погіршує якість пивного напою.

Використання в рецептурі пива виключно хмелю гірких сортів продиктовано їх низькою вартістю та особливостями переробки (в основному в екстракти), що дає змогу зменшити сплату мита, обсяги перевезення, зберігання і втрату α -кислот. Саме через цей факт вітчизняні хмелярі змушені реалізовувати свою продукцію за кордон, незважаючи на те, що власною сировиною внутрішні по-

¹ Hops. Fast Facts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://69.93.14.225/wscpr/LibraryDocs/Hops.pdf>.

² Cost of producing hops in the Yakima Valley (April 2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.usahops.org/userfiles/file/Statistics/2010%20WSU%20Cost%20Study%20-%20Producer%20version\(1\).pdf](http://www.usahops.org/userfiles/file/Statistics/2010%20WSU%20Cost%20Study%20-%20Producer%20version(1).pdf).

треби в α -кислотах забезпечуються лише на 30%.

Природно-кліматичні умови України найбільш сприятливі для вирощування саме ароматичного хмелю, який є обов'язковим компонентом для виготовлення високоякісного пива. Тому в світовій торгівлі хмелем Україна спеціалізується переважно на вирощуванні сортів ароматичної групи (75% валового збору), однак для задоволення внутрішніх потреб пивоварної галузі, а це основний споживач хмелепродукції, великі пивоварні компанії використовують переважно хміль гірких сортів.

Варто зауважити, що у створенні повноти смаку пива відіграє певне співвідношення гірких речовин, ефірної олії та поліфенолів хмелю, які в комплексі й формують букет смакових і ароматичних властивостей напою. Найсприятливіше співвідношення речовин для пивоваріння має хміль ароматичних сортів. Він, як правило, містить менше альфа-кислот порівняно з гіркими сортами, але має кращу якість ефірної олії та сприятливіше співвідношення окремих компонентів гірких речовин і поліфенольних сполук,

що позитивно впливає на якість пива та його аромат.

Якщо проаналізувати експортно-імпортні операції на ринку хмелепродукції¹, матимемо наступну картину. Обсяги експорту-імпорту продукції значною мірою залежать від ситуації, що складається у пивній індустрії й на ринку хмелю. Так, упродовж 2003-2007 років відбувався інтенсивний ріст виробництва пива у світі (щорічно на 5,2%). Поряд із цим особливо несприятливими виявилися погодні умови 2006 року, які спричинили зменшення валового збору хмелю у світі та дефіцит α -кислот на світовому ринку, який сягнув 1585 т (18,5% від потреби), обсяги експорту хмелю зросли у 5,6 раза і становили 153 т. Зокрема Чехія, яка понад століття славиться своїм ароматичним хмелем та високоякісним пивом, у той рік закупила 143 т українського хмелю.

Останні п'ять років основними споживачами українського хмелю були Росія, Білорусь, Молдова. Питома вага цих країн у структурі експорту вагома і становила: у 2007 році – 46,9%, у 2008 – 82,5, у 2009 – 81,0 та у 2011 році – 61,0% (рис. 1).

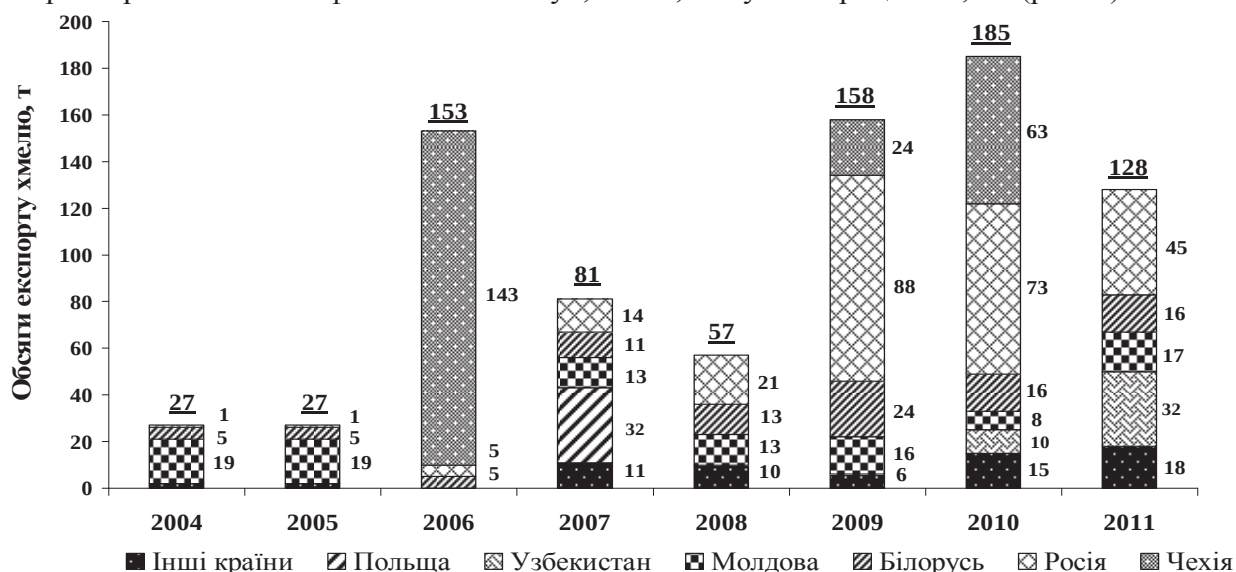

Рис. 1. Обсяги експорту українського хмелю за межі країни

Україна імпортує хмелепродукти з країн Європи, тоді як експорт українського хмелю здійснюється переважно в країни СНД. Через відсутність довгострокових контрактів вітчизняні виробники не мають стабільних іноземних ринків збуту. У 2006 році основним імпортером була Чехія, частка постав-

леної цій країні продукції становила 93,5% (143 т) від загального експорту хмелесировини, у 2010 році вона знизилася до 34,1% (63 т), а в 2011 році взагалі не було проведено поставок. У 2011 році український хміль поставляли також на ринки Російської Федерації, яка закупила 45 т хмелю (35,2%),

¹ Державна митна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.customs.gov.ua/dmsu/control/cstat/fl1a/showstat>.

Узбекистану – 32 т (25%), Молдови – 17 т (13,3%) й Білорусі – 16 т (12,5%).

Дані зовнішньої торгівлі показують про те, що основні обсяги поставок хмелю, впродовж останніх п'яти років, надходять в Україну з Німеччини: у 2004 році було закуплено 193 т хмелю (32,6% від загального обсягу), в 2011 р. – 362 т (81,9%). Втратили свої позиції США (поставки хмелепродукції зменшилися з 307 т (51,8%) у 2004 році до 24 т (5,4%) у 2011-му) і Чехія – відповідно з

88 т (14,8%) до 4 т (0,9%). З 2009 року значна частка імпортованої продукції надходить в Україну зі Словенії (рис. 2).

Найбільшу кількість хмелесировини (750 т) було завезено з-за кордону у 2008 році, що стало наслідком попереднього тривалого дефіциту. За 2008-2011 роки обсяг імпорту зменшився в 1,7 раза (442 т), однак у 2011 році імпорт в Україну переважав експорт в 3,5 раза (442 т проти 128 т).

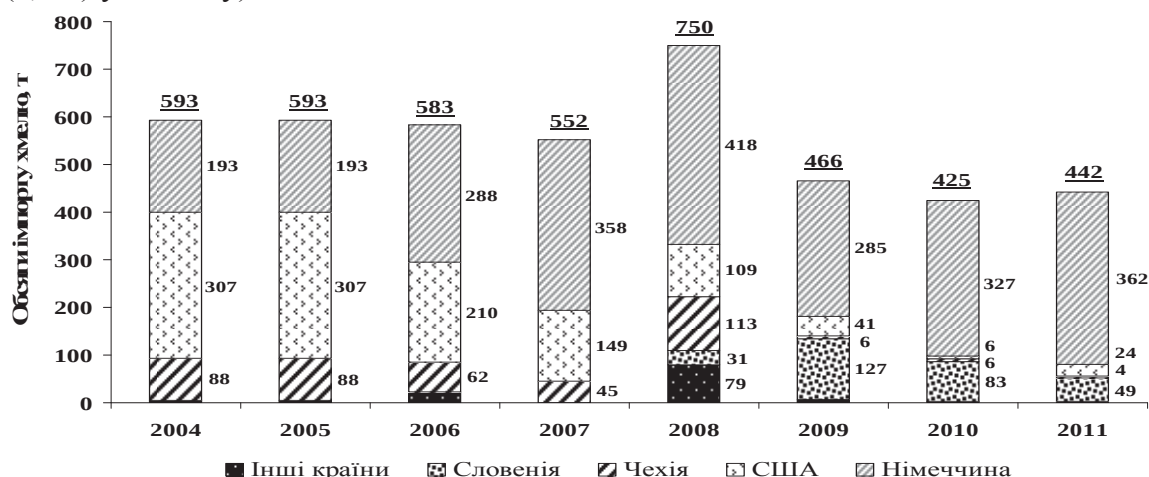

Рис. 2. Основні країни-імпортери хмелю в Україну

Враховуючи той факт, що найбільшими виробниками хмелю в світі є Німеччина, Чехія, Китай та США, вони й відіграють основну роль у формуванні ціни на хмелепродукцію. Ціна на хміль формується за різними показниками, серед яких можна виділити тип сировини (ароматична чи гірка), вміст α -кислот, сорт і ряд інших чинників. Так, у роки відчутного дефіциту хмелю його рин-

кова ціна дещо підвищувалася, й навпаки, в роки, коли спостерігався надлишок товарних запасів, ціна на нього знижувалася. Парадокс полягає в тому, що пивоварні компанії купують імпорتنу хмелесировину за контрактними цінами, значно вищими, ніж вітчизняні товаровиробники мають можливість реалізувати свою продукцію (рис. 3).

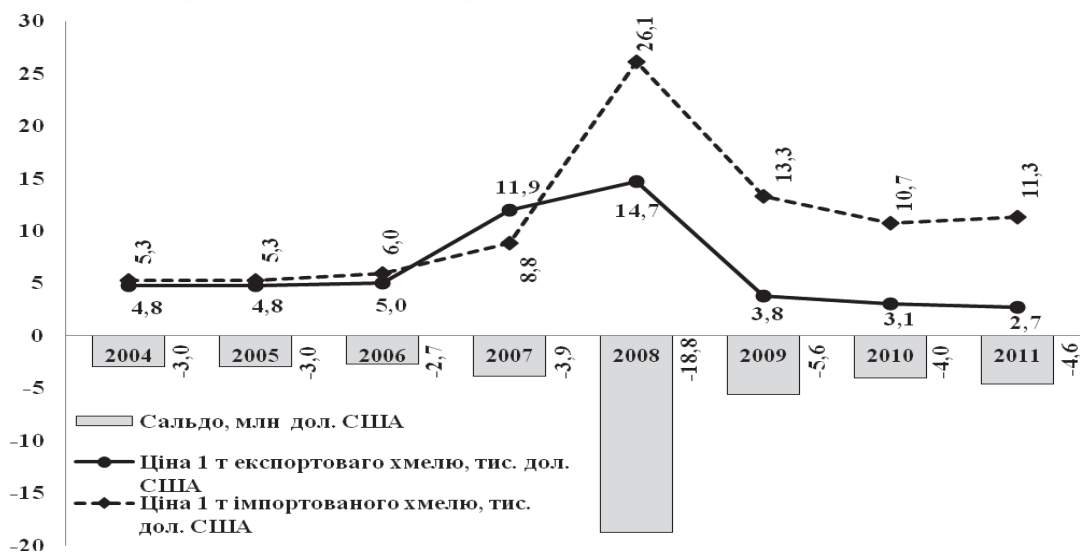

Рис. 3. Динаміка цін на ринку хмелю в Україні

Упродовж останніх восьми років ціна імпортованого хмелю переважала ціну експортованого, винятком був лише 2007 рік. При цьому у 2004-2006 роках ціна на імпорт мала переваги в межах 10-20%, а починаючи з 2008 року ця різниця значно збільшилася. Так, у 2011 році середня ціна хмелесировини, що закуповувалася, становила 11,3 тис. дол. США за тонну, тоді як реалізаційна ціна експорту – 2,7 тис. дол. США за тонну (у 4 рази дешевше). Дана ситуація призвела до того, що сальдо експортно-імпортних торгових операцій на ринку хмелю впродовж 2004-2011 років мало стійке від'ємне значення. Такий стан зовнішньої торгівлі створює негативну тенденцію перспективі розвитку галузі хмелярства.

Відмова пивоварів від вітчизняного хмелю останніми роками виглядає як спроба дестабілізувати ситуацію в хмелярських регіонах України, адже за вмістом цінних для пивоваріння речовин наш хміль не поступається зарубіжним сортам. Дослідженнями лабораторії відділу біохімії хмелю та пива ІСГП НААН, атестованої на визначення якості хмелепродуктів міжнародними методами, встановлено, що хміль вітчизняного виробництва врожаю 2009-2011 років відповідав чинним національним стандартам. Свідченням факту виробництва продукції належної якості є те, що частину спресованого хмелю врожаю останніх років експортовано в Чехію і Білорусь, гранули – в Росію, Молдову, Чехію, Туркменістан, Узбекистан, Білорусь, Азербайджан та ін. Проте у деяких ЗМІ розповсюджується необ'єктивна інформація щодо низької якості українського хмелю і його неконкурентоспроможності без посилення на відповідні джерела, що має дезінформуючий характер та шкодить репутації вітчизняних хмелевиробників.

Український хміль переробляється на сучасному грануляторі фірми «Хопштайнер Україна» із застосуванням німецьких пакувальних матеріалів. У підприємстві запроваджена й ефективно діє система управління якістю, що відповідає вимогам ДСТУ ISO 9001:2009. Гранули відповідають ДСТУ 7028:2009 «Рослинництво. Гранули хмелю. Технічні умови», який набув чинності 1 липня 2011 року, та діючому регламенту на гранули в ЄС.

Варто зауважити, що діючий український стандарт за своїми критеріями на порядок вимогливіший, ніж Регламент ЄС. Так, ма-

сова частка хмельових домішок у Регламенті допускається до 9,0%, тоді як в українському стандарті на хміль межі даного показника лише 5,0%, також у Регламенті відсутні вимоги до зовнішнього вигляду хмелю і лупулінових зерен, аромату. Тому український хміль, якщо він повністю відповідає вітчизняному стандарту, цілком задовольняє європейський рівень якості.

У світлі інтеграційних процесів та вступу України до СОТ за відсутності адаптації українських стандартів на хмелесировину і, відповідно, сортового складу вирощуваного хмелю до європейських вимог, вітчизняні виробники опинилися в неоднакових умовах. Адже стандарти, технічні норми (регламенти) та процедури підтвердження відповідності, які не відповідають міжнародним аналогам, стримують розвиток міжнародної торгівлі, міжнародне співробітництво й глобалізацію ринків, призводять до невинуватених додаткових втрат із боку вітчизняних виробників, передусім у ціні, що знижує їхню конкурентоспроможність.

Однією з причин зниження попиту на вітчизняний хміль є також безконтрольне запровадження пивоварними компаніями у виробництво пива ізомеризованих препаратів, основою яких є речовини неприродного характеру. Держсанепідемслужба України вказує на відсутність наукових досліджень стосовно рівня небезпеки для здоров'я людей цих хімічних речовин, які можуть утворюватися в процесі виробництва пива з використанням ізомеризованих тетра- та гексагідроізоекстрактів. Зокрема країни, в яких виготовлення пива є національною традицією (Чехія, Німеччина), у жодному разі не використовують ізомеризовані препарати, лише шишки хмелю й гранули. У Баварії досі діє закон про чистоту пива, прийнятий у 1516 році, який є найстарішим продовольчим законом Німеччини.

Інший парадокс полягає в тому, що частина пивоварних підприємств, що мають іноземний капітал, організувала закупівлю хмелю лише через тендерні комітети, які ведуть свою діяльність виключно за кордоном. Дослідні центри, на підставі яких формується рішення тендерного комітету, також закордонні. Публікації в засобах масової інформації, що розповсюджуються на території України, стосовно дати та умов проведення тендерів на закупівлю хмелю для пивоварних

підприємств, які працюють в Україні, відсутні. Такі дії іноземних виробників є проявом недобросовісної конкуренції, зловживанням монопольним становищем і порушенням чинного законодавства України про захист економічної конкуренції.

Варто зазначити, що збут продукції завжди був слабким місцем хмелярів України. Аналогічні проблеми супроводжували вітчизняне хмелярство ще 125 років тому. В російських виданнях неодноразово повідомлялося, що іноземні хмелеторговці скуповують волинський хміль, відповідним чином обробляють його, й під власною маркою відправляють у Росію, де реалізують у кільका разів дорожче, що свідчить про його високу якість. З приводу цього питання у 1887 році в Москві відбувся з'їзд хмелярів, на якому було прийнято рішення підвищити мито на ввезення хмелю з-за кордону з 1 крб. 45 коп. до 10 крб. золотом за пуд, обсяг імпорту при цьому скоротився у 3 рази.

Нині держава виділяє значні кошти на розвиток галузі та одночасно дозволяє необмежене ввезення у країну хмелю за дискримінаційними митними тарифами. При ввезенні іноземних хмелепродуктів (іноді сумнівної якості) митний збір стягується в розмірі 20% від вартості продукту, незалежно від того чи це гранульований хміль, чи екстракт з високим вмістом α -кислот.

Розуміємо й те, що будучи членом СОТ, Україна не може підвищувати ставку мита на хміль, яке на нинішній час становить 20% з вартості ввезеної продукції, адже зобов'язалась зменшити її на 36% протягом перших шести років. За оптимістичними оцінками, внаслідок цих заходів національні виробники втратять 7-8% внутрішнього агропродовольчого ринку, за песимістичними – до 30%. Як бачимо з ситуації, у вітчизняному хмелярстві реалізується песимістичний варіант подій.

Проте країна-член СОТ може застосувати захисний захід до товару у випадку, якщо

цей товар завдає або загрожує заподіянням серйозної шкоди галузі вітчизняного виробництва, яка виробляє аналогічні товари або товари, що безпосередньо конкурують з імпортованими (особливо у разі великого від'ємного сальдо загального торговельного балансу та скорочення грошових резервів). Член СОТ повинен застосовувати захисні заходи лише тією мірою, якою вони є необхідними для упередження або усунення серйозної шкоди, а також для сприяння процесу перебудови галузі. Будь-яке додаткове мито може стягуватися лише за рівнем, який не перевищує одну третину від рівня звичайного мита, яке діє у тому році, в якому вживається такий захід.

Здавалося б, зниження імпортних мит відкриє шлях відносно дешевій імпортній хмелесировині, що позитивно вплине на задоволення внутрішнього попиту населення. Але не треба забувати про той факт, що, поперше, як тільки продукція власного виробника зникне з ринку, а, отже, зникне частина конкурентів, ціни на колись такий дешевий імпорт стрімко підуть угору, що незворотно вдарить по кишені пересічного споживача пива. Зрештою це може звести нанівець переваги для населення, особливо сільського, адже такий крок водночас завдасть збитків сільгоспвиробникам і призведе до скорочення зайнятості в хмелярській галузі.

Отже, цілком очевидно, що послаблення позиції національних виробників на внутрішньому агропродовольчому ринку зумовить прискорення темпів зростання безробіття у сільській місцевості, зокрема у Поліському регіоні України.

В усіх високорозвинутих країнах є галузі виробництва, які не можуть конкурувати на світовому ринку, але за правильної протекціоністської політики та допомоги з боку держави цілком конкурентоспроможні на внутрішньому ринку і є вагомим джерелом поповнення державного бюджету у формі податків та зборів до бюджетів різних рівнів.

Висвітлено питання функціонування ринку хмелепродукції в Україні, проаналізовано обсяги експортно-імпортних операцій, здійснених на ньому, та визначені основні експортери й імпортери хмелепродукції в світі.

Освещены вопросы функционирования рынка хмелепродукции в Украине, проанализированы объемы экспортно-импортных операций, осуществляемых на нем, и определены основные экспортеры и импортеры хмелепродукции в мире.

In the article the authors highlight the problems of functioning of the hop market in Ukraine, analyse the volume of export-import operations performed on it and point out the main exporters and importers of hop in the world.

*